

ISSN (E): 2181-4570

MILLIY UYG‘ONISH DAVRI O‘ZBEK ADABIYOTI*Termiz davlat pedagogika instituti**Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi**1- kurs talabasi Ergasheva Malohat Yo‘ldosh qizi**Xorijiy tillar nazariyasi va metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi**Egamnazarova Zaynab*

Annotatsiya: Ushbu maqola Milliy uyg‘onish davri yurtimizda jadidchilik harakati shaklida paydo bo‘lganligi, uning bosqichlari va boshqalar haqida ma‘lumot berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Milliy uyg‘onish davri, jadidchilik, islomchilik (panislomizm), turkchilik (panturkizm) va mahalliychilik (o‘zbekchilik).

Аннотация: В данной статье представлена информация о зарождении Национального Возрождения в нашей стране в виде джадидистского движения, его этапах и др.

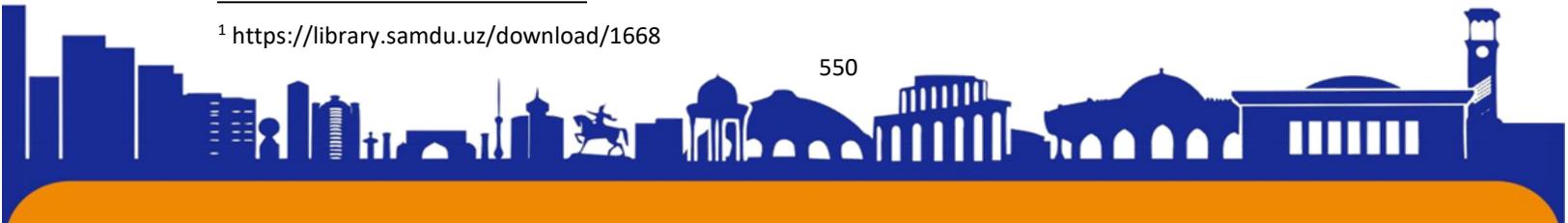
Ключевые слова: национальное возрождение, джадидизм, исламизм (панисламизм), тюркизм (пантюркизм) и местничество (узбекизм).

Abstract: This article provides information about the origin of the National Revival in our country in the form of the Jadid movement, its stages, etc.

Key words: National renaissance, Jadidism, Islamism (pan-Islamism), Turkism (pan-Turkism) and localism (Uzbekism).

Milliy uyg‘onish davri Vatanimizda jadidchilik harakati shaklida namoyon bo‘ldi. U 1865-yildan boshlanib, 1929-yilda harakat namoyandalarini jismoniy tugatishgacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi. Bu harakatning yuzaga kelishi bevosita istilo va uning oqibatlarini bilan bog‘langan bo‘lib, uning shakllanish davri 1865-1905-yillar bilan belgilanadi. Adabiy harakat an‘anaga ko‘ra ko‘proq Qo‘qon, Xiva, Buxoro, Samarqandda rivoj topdi. Toshkent ham general-gubematorlikning poytaxti sifatida tez rivojlandi, adabiy-madaniy markazga aylanib bordi. 1905-yil voqealari, xususan, 1905-yil 17-oktabr Manifestidan keyin u rivojlanish bosqichiga kirdi. 1916-yilga kelib mazkur harakat namoyandalari “qora xalqni oqartirmoq va ko‘zini ochmoq chorasiga” (Avloniy) kirishdilar. Shu tariqa, milliy uyg‘onish (jadidchilik) nihoyatda tez rivojlandi.¹

¹ <https://library.samdu.uz/download/1668>

Milliy uygʻonish (jadid adabiyoti) mazkur harakatlarning adabiy-badiiy ifodasi sifatida namoyon boʻldi va yangi oʻzbek adabiyotini boshlab berdi. Uning avj taraqqiyosi 1915-1925-yillarga toʻgʻri keldi. Shulardan kelib chiqqan holda, oʻzbek milliy uygʻonish adabiyotini ikki bosqichga ajratib oʻrganish maqsadga muvofiqdir: 1. Ilk mustamlakachilik davri: manbalari, yuzaga kelishi (1865-1905).

2. Milliy va ijtimoiy kurashlar davri: taraqqiyoti va tugatilishi (1905-1929). Bunday har bir sana muayyan maʼno tashiydi. 1865-yil — Toshkent istilo qilingan sana. 1929-yil esa tarixda jadidchilik harakatining shoʻrolar siyosati tomonidan mahv etilishi sanasi sifatida muhrlangan.²

Milliy uygʻonish davrining ilk bosqichi.

“Jadid” soʻzining maʼnosi “yangi” demakdir. U shunchaki “yangi” yo boʻlmasa, “yangilik tarafdori” degani emas. Balki “yangi tafakkur”, “yangi inson”, “yangi avlod” singari keng maʼnolarni oʻzida mujassam etgan. Bu atama bizga XIX asrning 80-yillaridan kirib kelgan. Jadidchilik harakatining ilk maqsadi yangi tipdagi maktablarni ochish, yosh avlodni savodli qilish boʻlgan. Jadidlar ana shu jarayonda bu savodli avlod uchun yangi fikr, yangi gʻoyalarni eltuvchi xabarlar, maqolalar, ocherklar, sheʼr va hikoyalar zarurligini sezidilar. Shu tarzda jadid adabiyoti tugʻila va shakllana boshladi.

“Jadid” istilohining kirib kelishi Ismoilbek Gasprali (Gasprinskiy) ochgan yangi maktab nomi bilan bogʻliq. U yozadi: “1884 sanasi Boqchasaroyda bir maktabi usuli jadida (yoki usuli savtiya) qoʻymish edim”. 90-yillarda bu yangi usul Turkistonga yetib keladi. 1893-yili Ismoilbek Gaspralining oʻzi Buxoroga kelib, amir bilan uchrashadi va yangi maktab ochishga muvaffaq boʻladi.³ Ismoilbek Gasprali tashabbusi bilan paydo boʻlgan bu yangilikni Turkiston maktablarida Avloniy, Hamza, Shakuriy kabi ilgʻor pedagoglar hayotga joriy eta boshladilar va maktablar uchun qator darsliklar yaratdilar. Mahmudxoʻja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidov, Abdurauf Fitrat, Hoji Muin, Sadridin Ayniy, Abdulla Avloniy, Ismoil Obidiy va boshqalar jadid gʻoyalarni yoyishda nashriyot ishlariga, matbuot sohasiga katta eʼtibor berdilar. Ular va ularning hammaslamlari “Vaqt”, “Osiyo”, “Shahrat”, “Hurriyat”, “Ulugʻ Turkiston”, “Sadoyi Turkiston” gazetalarida Turkistonning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, milliy, madaniy-maʼrifiy va tarbiyaviy ishlardagi ravnaqi uchun zarur boʻlgan muammolarni koʻtarib

² <http://portal.guldu.uz/download-edfiles-11124.doc>.

³ <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/146-ona-tili-va-adabiyot?download=6364:o-zbek-adabiyoti-va-adabiy-aloqalar-tarixi-begali-qosimov>

chiqdilar, kezi kelganda, mustamlaka siyosatiga qarshi fikrlarni ilgari surishda jasorat ko'rsatdilar.⁴

“Jadidchilik” arabcha “jadid” (“yangi”) so‘zidan. Keng ma’noda ijtimoiyma’naviy hayotning barcha jabhalarini yangilashni ko‘zda tutadi. Jadidchilik, Turkiston ijtimoiy fikri taraqqiyotida, Fitrat qayd etganidek, islomchilik (panislomizm), turkchilik (panturkizm) va mahalliychilik (o‘zbekchilik) ko‘rinishlarida ham namoyon bo‘lgan ediki, bularning o‘z sabablari bor. Jadidchilik oqim emas, harakat. Ijtimoiy, siyosiy, ma’rifiy harakat. Yaqingacha u faqat ma’rifatchilik harakati deb kelindi. Maqsad - jadidchilikning doirasini toraytirish, sotsialistik-kommunistik mafkuradan boshqasi keng xalq ongini qamrab olishi, egallashi mumkin emas, degan soxta tushunchaning asorati edi. Aslida esa:

- 1) jamiyatning barcha qatlamlarini jalb eta oldi, uyg‘onish mafkurasi bo‘lib xizmat qildi;
- 2) mustaqillik uchun kurash olib bordi. Uning g‘ayrat va tashabbusi bilan dunyo ko‘rgan Turkiston muxtorivati bu yo‘ldagi amaliy harakatning dastlabki natijasi edi;
- 3) maorif va madaniyatni, matbuotni ijtimoiy-siyosiy maqsadlarga moslab chiqdi.⁵

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. 1-jild. T.: "Fan", 1978.
2. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. 2-jild. T.: "Fan", 1979.
3. Aristotel Poetika— T.: G‘. G‘ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
4. F. Sulaymonova. Sharq va G‘arb. — T.: 1999.

⁴ <https://library.samdu.uz/download/1668>

⁵ <https://hozir.org/mundarija-kirish-i-bob-milliy-manaviyatimiz-takomilining-asosi.html>

